Втомилося море, об беріг не б’є, не співає, на мокрому сивому камені птиця якась незнайома дрімає; не збудить її ні вітер веселий, ні сонце, ні хвиля: все тихо, все глухо, і сивії хмари плаксиво вдивляються в синеє море. Спить втомлена птиця, сховала голівку під шарпаним темним крилом, і сняться їй давні минулі дні: і щастя, летюче як пух, і горе, тяжке, як каміння, і гріх величезний, безкрайній, як море… Давно те було. Розсипались мури високі, звалились тонкі минарети, турецький погас молодик, що пишався над Кримом; народ змандрував, порідли селитьби густії, самі кладовища зосталися скрізь та руїни і сумно віщують про давні часи.

Сон-чарівник па веселчастих крилах пролинув, і зразу змінилась картина. І знов зашуміла Алма і Салгір, і веселая Кача, і знов зарясніли садки, з тонких минаретів сміливо й дзвінко гукають і знов муедзини, шумлять – гомонять городи, б’є джерелом в їх життя військове і крамарське, під захистом грізної сили рядком притулились і ластівка щастя, і горе – гіркая зозуля. Давнеє горе неволя! Грають-хвилюють торги, а крізь гомін і регіт і лайку чується стогін невольників бідних, чується брязкіт кайданів.

Он там на торзі під гиллястим чинаром купка дівчаток заплаканих тулються наче ягнята, забачивши вовка, а ось-де і вовк: татарин пузатий, багатий їх оглядає поглядом хижим і скверним. Он там трохи далі – дозорщик, пекельна душа, закуповує гурт молодих парубків, вибирає, неначе худобу. Ще дужче розлігся брязкіт кайданів: через місто сумно йдуть невольники на роботу бідні, не прості раби – козаки-юнаки, лихі вороги найяснійшого хана! За те ж незвичайно закуті: в тройчасті кайдани, утроє дозорщиків з ними, в дозорщика довші утроє бичі…

Неначе на глум та на посміх, орлів України приставили камінь лупати та строїти мури темниці – на себе ж. Не год і не два вже міняли кати їм роботу, все тяжчу, все важчу давали – та держаться живі орли – козаки, жива ще надія в козачій душі, і крізь брязкіт кайданів чується регіт і жарти, і пісня про славу Вкраїни. Живі усі п’ядесят і чотирі, сивий отаман

не вмер, живе й осавула той заздрий. Горе тому осавулі! На рідній країні ніколи йому не доводилось стати найпершим, найстаршим: От-от вже, здається, всі змовились його обрати, – аж гульк! вже найшовся хтось другий, а вів остається як був, осавула та й годі! І прикро й заздро йому.

І тут у неволі за батька всі мають старого Трохима, а його, Гордія, всі мають за свого лиш брата-юнака. Точить змія невсипуща Гордієве серце. Не раз і не два він підбурював хлопців не слухати батька Трохима, що каже чекати години слушної. Старий не пускає бо хлопців тікати з неволі степом, через гори зовсім навмання; все Бога лиш молить, щоб ближче довів їх до вільного моря. Молитви й наказу старого сприяв сам Господь: в Козлові тюрма завалилась, і мури нові мурувати зогнали завзятих невільників силу, бо знались вони по муравському ділі.

Ой, нема, нема ні вітру ні хвилі –

Із нашої України…

Співають-ридають невільники бідні, співали-ридали, аж голос втеряли, а серце мов вирватись хоче з грудей. Минаються дні і тижні, уже не співають, мовчать козаки, лиш камінь сердито в роботі вергають на, море ж широке, зітхаючи, дивляться скоса. Даремне отаман старий розважає, рає не кидать надії на Бога, весни дожидати терпляче, мовчать козаки, лиш каміння сердито вергають. Стріпнулося серце Гордія: аж ось коли він попанує, аж ось копи його послухають всі козаки.

– Брати – товариство! Не доки ж терпіти нам кляту неволю, не доки ж нам пасти дурненьку надію, що визволять нас земляки! Забули за нас наші кревні і доля од нас одступилась, ніхто не поможе, аж поки самі, набравшись відваги, собі не поможем. Ну ж, стрепеніться, орли-козаки! Невже вашу силу до краплі виссала ханськая праця? Невже вашу душу юнацьку каміння тяжке задавило?!

Здригнули невільники враз, насторочили вуха як коні, впивають пожадливо тую розмову, як дощик впиває в посуху земля. Даремне вмовляє старий зачекати ще трохи, хоч вибрати слушну годину, – куди пак! Не слухають діти безсилого батька: як коні, що ніздри роздули, копитами крешуть, козирять вушима, – оттак козаки проти батька старого. І скинули його, отаманом всі одностайно Гордія обрали. І сміливо він погляда навкруги, і тішиться честю тією, неначе не лом і лопату і в руках він тримає, а пишні гетьманські клейноди; немов не кайдани він носить, а красні гетьманськії шати.

Весна розцвілася. Зачули зозулю невільники, – разом зібрались темненької ночі, кайдани розбили, посікли своїх вартових на шматки, розкидали геть на поталу собакам, самі ж посідали гарненько в галеру і весело кинулись в море.

Ласкаво-влесливо вітало їх море, шовковими хвилями м’яко горнулось, плескало співуче об боки галери, всміхаючись ясно, манило в блакитну свою далечінь. Бистро летить, розпустивши вітрила, галера, зухвало співає юнацтво, пишно отаман новий похожає, один лиш старий щось сумує: трясе головою, зітхає та пильно вдивляється в обрій.

– Чого ще ти, діду, сумуєш? Чи ханської шкода неволі? Чи прикро, що тебе зсадили? – жартливо спитався Гордій.

– Ні, сину, не шкода неволі, проклятої тричі, не жаль, що поваги позбувся, а жаль мені дуже на вас молодих, що радієте рано: у нас попереду буйне та зрадливе море, позаду – ворожа погоня, а третя біда, – що по морю дороги ніхто з вас не знає.

– Годі, старий, не твоя то печаль, сиди собі тихо, та диш: на своїй ми дорозі, погоня за нами не вспіє, а море як лялечка тихе.

– Гаразд, як все буде гаразд…

– Гаразд усе буде: отаманським словом ручуся!

– Дай, Боже! – зітхнув сивоусий.

А море палкіше галеру вітає, що далі усе голосніше співає, убралося хвилями рясно, вквітчалось в перлистую піну. Летить легкокрилою чайкою в морі галера, аж ось як шуліка її наганяє ще більшая друга і має червоним на щоглі значком. Тоді схаменулись невільники бідні – і смерть, і неволя заглянули в душу, і думка страшна утроїла сили.

– Вітрила кріпи і пускайся на Божую волю! – гукнув той новітній отаман. Легко звилися на щоглі рухливі вітрила, галера як птиця полинула в море, сховалась за хвилі високі; ворожа погоня далеко зосталась, не стала вганяти за нею, назад повернула. Здихались першого лиха невільники бідні, так друге настигло: дорогу втеряли. Клопочеться сивий і рає дорогу по зорях держати.

Дехто згодився і став роздивлятись, так лихо, Гордій аж спалахнув: "сам", каже, "знаю дорогу" і став при стерні (за першого і тут він себе уважає). А море насупило білії брови і пащеку темну розкрило, реве та клекоче, мов пекло. Зринає між хвилями утла галера, скрипить вона, стогне, а вітер співа козакам панахиду. Стоїть таки ж твердо отаман новітній, керує по морю, а сивий у голос за всіх уже молиться Богу. Цілую ніч з бурунами боролась галера, а ранок рожевий на небі заграв – побачили берег потомлені бідні плавці. А море бушує, а море клокоче, лізе, неначе скажене, на гостре каміння. Вже й молються вдячні пливці, вславляючи Бога, що ось перевів їх крізь море і берег їм показав. Озвався отаман старий до Гордія, щоб дав він йому керувати між скель та підводних камінній.

Зухвало одмовив йому молодий отаман і все ж коло стерна лишився.

Веселеє сонце устало над морем, всміхнулося все йому любо: і небо, і хмари, і скелі, і море, – одні козаки не всміхнулись: по хвилях зелених

гойдались тріски од галери, а їх і не видко: усіх поковтало неситеє море. Один лиш отаман зостався: вчепився за скелю руками і висить над морем. Прийшов він до пам’яті, виліз на камінь, поглянув на море і гріх свій великий, безкрайний, як море, тоді тільки зважив і став він себе проклинать. Благав він у Бога, як милости. – смерті і кинувся з скелі у море: скарав Бог нового Іуду, не дав йому скінчити муки, і море його не пожерло: пташинії крила на спині з’явились, легеньке-маленьке зробилося тіло, до темного пір’я й вода не пристане, і птицею скинувсь отаман Гордій.

Закляв його Бог так конати весь вік і смерті не знати, аж поки хто другий, втопаючи в морі, його не згадає, за його в своїй предсмертній молитві гнівного Бога не вмолить. І ось він з тієї пори літає над морем, як птиця нещастя, і люде прозвали його "буревістник", не люблють, жахаються гостя такого. Літає безщасний над морем, де буря заграє смертельної пісні, літає та втопникам в вічі усім заглядає і жалібно квилить даремне!

Здрігнувся крізь сон буревістник, розширив потерзані крила і помчався світ за очі знову шукати кінця своїм мукам…